

УДК 325.454(71)

Козачук О. О.

ПОЛІТИКА КАНАДИ ТА США ЩОДО КОРИННИХ НАРОДІВ: МОЖЛИВІ УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості статусу корінних народів Канади та США, проведено паралелі зі статусом кримськотатарського народу в Україні. Проаналізовано основні віхи канадської політики щодо аборигенів, її успіхи та невдачі. Окреслено можливі позитивні уроки досвіду Канади та США для розв'язання проблеми статусу корінних народів в Україні.

Ключові слова: корінні народи, політико-правовий статус, школи-інтернати, асиміляція.

Козачук О. А. Политика Канады и США относительно коренных народов: возможные уроки для Украины.

В статье рассмотрены особенности статуса коренных народов Канады и США, проведены параллели со статусом крымскотатарского народа в Украине. Проанализованы основные вехи канадской политики относительно аборигенов, ее успехи и неудачи. Очерчены возможные позитивные уроки опыта Канады и США по решению проблемы статуса коренных народов Украины.

Ключевые слова: коренные народы, политико-правовой статус, школы-интернаты, ассимиляция.

Kozachuk O. O. Canadian and American Aboriginal Policy: Possible Lessons for Ukraine.

The Aborigines in Canada and the Native Americans could hardly be compared to any of the indigenous people in Ukraine. North American indigenous peoples (First Nations, Métis, Inuit in Canada and American Indians, Native Hawaiians and Alaskan Natives in the United States) are the pre-Columbian inhabitants of North America and their descendants. But some nations along with Ukrainians can be defined as indigenous too.

During past centuries the Aborigines in Canada and United States suffered a lot. Relocation, residential schools, poverty and other social problems caused mainly due to the state policy of assimilation. As a real democratic society Canada made a lot to refund at least a part of the Aborigines suffering. The governmental policy has changed dramatically. It became really humane and helped the Aborigines to find themselves.

We can define similar issues in Canadian and American Aboriginal politics and Ukrainian one. For example, there are Crimean Tatars, Krymchaks, Karaims. During Soviet times these people suffered a lot of the state policy for many years. Now Ukraine can use Canadian and American experience in its internal policy. Researches on the international aspects of the legal status of indigenous peoples and constitutional support of indigenous rights abroad could be valuable to Ukrainian government.

A system of agreements between the government and the individual tribes is an important source of law on the indigenous peoples' status in Canada and the United States. These agreements stipulate indigenous communities' refusing from possible rights in exchange for the federal government guarantees for certain rights of indigenous peoples, giving them certain privileges and economic benefits that encourage their social development. We believe that such a negotiated practice deserves attention of national politicians as a possible solution to the problems of separate ethnic groups of Ukraine, the Crimean Tatars in particular.

Key words: indigenous people, political and legal status, boarding schools, assimilation.

Аборигенів Канади та корінних американців навряд чи можна порівняти з корінними народами України. Корінні мешканці Північної Америки (індіанці, метиси, інуїти в Канаді та

американські індіанці, корінні гавайці та корінні жителі Аляски в США) – це доколумбове населення Північної Америки та його нащадки. Проте певні народи, включно з українцями, також можуть бути визначені як корінні.

Метою даної статті є аналіз досвіду Канади та США щодо корінних народів та виокремлення певних пропозицій для України. Завданнями статті є:

- коротко проаналізувати історію становлення кримськотатарського етносу на українських землях;
- дослідити найважливіші аспекти аборигенної політики Канади та США;
- запропонувати рекомендації, які можуть бути використані центральною та місцевою владою, громадськими організаціями для врегулювання статусу корінних народів в Україні.

У вітчизняній політичній науці означена проблематика досліджена недостатньо ґрунтовно. Окремі її аспекти в різний час досліджували вітчизняні науковці О. Картунов, В. Євтух, Б. Бабін, Д. Киценко, російські вчені Д. Максимова, В. Фольц, Є. Базанова, канадські Дж. Вайт, М. Болдт, Д. Пуріч, американські Ф. Хоксі та Д. Хоув.

Впродовж минулих століть аборигени Канади та Сполучених Штатів багато пережили: переселення, школи-інтернати, бідність та інші негаразди, викликані, в основному, державною політикою асиміляції. Канада, як справжнє демократичне суспільство, зробила все, щоб відшкодувати їм хоча б частину завданих збитків. Державна політика докорінно змінилася. Вона стала справді гуманною та допомогла аборигенам «знайти себе».

В українській політиці ми можемо провести аналогію з кримськими татарами. За радянських часів ці люди багато страждали через неефективну державну політику, яка проводилась протягом десятиліть. Тепер Україна може використати канадський та американський досвід у своїй внутрішній політиці. Вивчення міжнародних аспектів правового статусу корінних народів і конституційна підтримка їхніх прав у Канаді та США може бути корисним не тільки для української політичної науки, але і для органів центральної та місцевої влади.

Хоча кримських татар традиційно вважають нащадками Золотої Орди, їх формування як етнокультурної групи є набагато складнішим. Ми можемо простежити домонгольське коріння кримськотатарського народу в давніх племенах півострова. Саме тому кримські татари вважають себе одним з трьох корінних народів півострова, разом з караїмами та кримчаками. Окрім своєї історичної батьківщини – Криму (де населення татар складає 243 400 осіб, що становить 12,1 % від загальної кількості населення) та місць колишнього заслання, таких, як Узбекистан, великі групи кримських татар проживають у Туреччині, Болгарії, Румунії, Сполучених Штатах і Німеччині [1].

Географія зіграла визначальну роль в етногенезі кримських татар. Кримський регіон складається з трьох різних екосистем: степ, гори й узбережжя, що сформувало не тільки засоби до існування народів, а й відносини між ними. Дві третини півночі кримського півострова – це продовження євразійських степів, які приваблювали кочовиків (скіфів, сарматів, гунів, хозарів, печенігів, кипчаків, монголів), що мігрували зі сходу, своїми бездоганними пасовиськами для худоби. Ця земля далеко не безмежна, тому багато з цих кочових племен були змушені шукати притулку в Кримських горах перед загрозою нападу сильніших кочовиків, які прибували після них. Тоді як племена переміщувались на південь і на захід послідовними хвилями, відбувалась як асиміляція, так і адаптація [6].

По інший бік Кримських гір прибережний район зазнав аналогічної динаміки заселення, але з іншими етнічними утвореннями. Перші європейці прибували з Чорного моря через Босфор. Це були греки, генуезці, венеціанці, вірмени і турки. Характеризуючи цю модель, Е. Кудусов припускає, що вже в п'ятому столітті степ, гори та узбережжя були трьома окремими територіально-економічними зонами. Вчений наголошує, що гори були не просто укриттям від загарбників зі степу, але й унікальною колискою для формування корінних народів, у тому числі кримських татар [1, с. 15].

Кримські татари зазнали русифікації та подальшої радянської, яка зруйнувала їхні культурні інститути, крім того, значна їх частина була знищена під час Другої світової війни. Тому не дивно, що спочатку кримські татари розглядали нацистське вторгнення як надію на зміни. Проте після встановлення німецького режиму в Криму стало очевидно, що нацисти можуть бути такими ж жорстокими у своєму правлінні, як і радянська влада, незважаючи на те, що татарам були надані певні релігійні свободи під час окупації.

Співробітництво татар з німецьким режимом – це одна з найбільш полемічних тем у радянській (та українській) науці. Кримських татар звинувачували в участі у каральних експедиціях проти радянських партизан, розвідувальній службі на користь німецької та румунської окупації, однак визнавали, що участь кримських татар у німецьких батальйонах не завжди була добровільною, а часто під прицілом пістолета. Необхідно додати, що голод та хвороби, які панували в радянській армії, змушували людей різних національностей приєднуватись до німців.

Та повернемося до Канади. Згідно з проведенням у 2011 році переписом населення, 1 400 685 осіб називають себе корінними жителями, а це 4,3 % від загальної чисельності населення Канади [3]. Предки цих людей мешкали в Північній Америці задовго до прибуття сюди Христофора Колумба чи навіть вікінгів. Корінні народи того часу вели такий спосіб життя, основи якого передавались з покоління до покоління, від батька до сина, від матері до дочки.

Зустрічаючи перші кораблі європейських переселенців, корінні народи ще не усвідомлювали, наскільки це змінить все їхнє життя. Очевидно, що тогочасна Європа не пропонувала багато тим, хто вирішив відправитись до Нового Світу. Це були люди, які шукали можливості та місця, де вони могли б реалізувати власні мрії: отримати економічну свободу, розпочати нове життя, втекти від правосуддя або релігійного переслідування. Їм всім була притаманна надзвичайна рішучість, завзятість та прагнення реалізувати свої мрії.

Нагадаємо, що ідея приватної власності на землю була абсолютно незнайомою корінним народам. Згідно з їхніми духовними та культурними віруваннями, землю не можна придбати або продати, тому приватна власність, така звична для європейців, не мала сенсу. Ми вважаємо, що це й стало фундаментальним протиріччям у поглядах корінних народів та європейських переселенців, яке послугувало основою сучасної економічної нерівності. Ми не будемо детально аналізувати історичні аспекти відмінностей в прибутках корінних та некорінних народів Канади; більш важливо те, що ця нерівність спровокувала багато протиріч між ними, включаючи методи та цілі освіти (а інколи – асиміляції), яка завжди була державним інструментом формування свідомості молоді.

Школи-інтернати – це один з прикладів такої політики в галузі освіти, спрямованої на корінні народи. Ці школи стали ганебним явищем, що бере свій початок у «Законі про індіанців» [5] та заслуговує ретельного вивчення та подальшого викриття цих, без сумніву, темних сторінок в історії корінних народів Канади. За фінансової підтримки федерального уряду в 1870-х роках було відкрито багато шкіл-інтернатів. Діти корінних жителів віком від 5 до 16 років були зобов'язані відвідувати їх. Мережа шкіл, які стали урядовим інструментом асиміляції, була створена в кожній канадській провінції. Дітей забирали від батьків і змушували жити на відносно великій відстані від місця проживання. Очевидно, що ні діти, ні батьки не хотіли цього, тобто цілком логічно припустити, що дітей тримали в цих установах проти їхньої волі та волі їхніх батьків. Управління шкіл-інтернатів було повністю підконтрольне уряду за допомогою різних цивільних та релігійних організацій. Їх головною метою було навчити молодих аборигенів основам сільського господарства за європейською моделлю і змусити їх бути корисними членами суспільства (звичайно, того суспільства, яке уряд хотів побудувати).

На жаль, існує багато свідчень того, що школи-інтернати не тільки принижували почуття власної гідності індіанців та метисів, а й руйнували їх культуру, мову і традиції. Ми вважаємо, що цей процес насправді можна назвати декультурацією корінних народів

Канади. На додаток до вищезазначеного, учні цих шкіл страждали від туберкульозу, фізичного та сексуального насильства. Багато дітей не вижили і ніколи не повернулися додому.

А ті, хто все-таки витримав знущання в прямому і переносному розумінні, замість того, щоби стати «корисним членом суспільства», як того хотів уряд, виходили зі школи-інтернату із відчуттям того, що держава все життя буде про них дбати і їм в принципі і не потрібно працювати. Багато хто повернувся до резервацій з відчуттям втрати ідентичності, місця в цьому житті, що одразу вело до алкоголізму та наркоманії. В деякого проявлялися суїцидальні нахили, дехто ставав на злочинний шлях.

На нашу думку, школи-інтернати – це одна з найганебніших сторінок у політиці канадського уряду щодо корінного населення. Ця тема заслуговує на подальше дослідження в наукових статтях і дисертаціях.

Проте повернемося до політичного дискурсу взаємовідносин «корінні народи – держава». Політико-правові системи Канади та США мають багато спільного щодо статусу корінного населення. Це, насамперед, переважне віднесення цього питання до компетенції федерального законодавства, а не до місцевого (штатів, провінцій, територій), та його конституційно-правове врегулювання. В обох країнах особливий статус корінних народів виводять з їх попереднього існування як незалежних націй (що підтверджено відповідними договорами), оптація яких у правове та політичне поле суспільства була досить тривалою. В обох країнах за корінними народами визнано їх колективні права на певні землі проживання, ці права реалізуються у різних формах, але з істотними обмеженнями з боку влади та за умов збереження традиційного способу життя. Канада та США мають національно-територіальні автономії для окремих корінних народів за умов їх більшості на певних територіях. Саме ці дві країни є членами Арктичної Ради та співпрацюють у цьому міжурядовому органі з його іншими учасниками – організаціями корінних народів, зокрема тих, що мешкають на їхніх територіях [4].

Національно-територіальні автономії корінних народів у Канаді та США знаходяться в рамках федеральної структури держави, такі автономії можуть вважатися суб'єктами федерації де-факто. Корінні народи США та Канади мають широку культурну, мовну та освітню автономію. Права корінного населення розглядаються у цих країнах насамперед як колективні, індивідуальні права представників корінного населення вважаються похідними від таких колективних прав.

Важливим джерелом права щодо статусу корінного населення Канади й США є система договорів між урядом та окремими племенами. Ці договори передбачають відмову спільнот корінних народів від можливих прав в обмін на надання федеральним урядом певних гарантій прав корінних народів, надання їм певних економічних пільг та переваг, які стимулюватимуть їх соціальний розвиток. Вважаємо, що така договірна практика заслуговує пильної уваги вітчизняних правотворців як можливий варіант розв'язання проблем окремих етносів України, зокрема кримськотатарського.

Висновки. Серед особливостей конституційно-правового статусу корінних народів США та Канади, які можна використати у вітчизняних етноправових умовах, на нашу думку, слід виділити такі:

- перевага колективних прав корінних народів над правами індивіда, при безумовній перевазі загальних індивідуальних прав людини;
- наявність правового визначення критеріїв віднесення громадянина до представника корінного народу;
- вказівка на конкретні етноси як на носіїв колективних прав корінних народів без створення загальнотеоретичних визначень;
- створення реєстру представників корінних народів;
- диференціація колективних прав корінних народів залежно від їх реального політичного, економічного, соціального становища і вимог, що висувають етноси;

- державний контроль за використанням об'єктів колективного володіння громад корінних народів.

Проте це стане можливим лише за умови чіткого усвідомлення (та правового втілення) основ етнонаціональної політики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кудусов Э. Этногенез коренного населения Крыма / Эрнст Кудусов // Kasevet. – 1995. – № 24 (1). – С. 14–25.
2. Про кількість та склад населення Автономної Республіки Крим за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/crimea/>
3. Aboriginal Peoples in Canada: First Nations People, Métis and Inuit [Електронний ресурс] // Statistics Canada. National Household Survey, 2011. – Режим доступу : <http://www12.statcan.gc.ca/nhs-enm/2011/as-sa/99-011-x/99-011-x2011001-eng.pdf>
4. Arctic Council. Member States [Електронний ресурс] // Arctic Council. – Режим доступу : <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/member-states>
5. Indian Act, R.S.C., 1985, с. I-5 [Електронний ресурс] // Government of Canada. Justice Laws Website. – Режим доступу : <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/I-5/page-1.html>
6. Uehling G. The Crimean Tatars [Електронний ресурс] / Greta Lynn Uehling // International Committee for Crimea, Inc. – Режим доступу : <http://www.iccrimea.org/scholarly/krimtatars.html>